

4.6.2020

EOAK/702/2019

Ratkaisija: Apulaisoikeusasiamies Maija Sakslin

Esittelijä: Vanhempi oikeusasiamiehensihteeri Lotta Hämeen-Anttila

Sairaalan menettely huumetestin näytteenottamisessa

1 KANTELU

Kantelija arvosteli menettelyä huumetestin ottamisessa X:n sairaalassa. Kantelijan mukaan häntä kohdeltiin tönkeästi ja hänet alistettiin virtsakokeeseen oven ollessa auki. Kantelun mukaan HUS:n sairaanhoitopiiriltä puuttuivat asianmukaiset ohjeet huumetestauksen toteuttamisesta henkirikoksesta epäillyille. Kantelija katsoo myös, että eri osapuolilta puuttuivat ennalta sovitut yhteistyömenettelyt, eikä Terveysten ja hyvinvoinnin laitoksen ohjeistuksia näytteenotosta noudatettu.

Kantelija on tehnyt kohtelustaan muistutuksen X:n sairaalalle.

2 SELVITYS

Kantelun johdosta hankittiin selvitys Terveysten ja hyvinvoinnin laitoksen sekä HUS:n ohjeistuksesta kantelussa mainitussa asiassa. X:n sairaala on selvittänyt asiaa kohtelun osalta vastauksena muistutukseen.

3 RATKAISU

3.1 Kantelusta ilmenevät tiedot

Kantelija kertoo, että hänen kotonaan oli menehtynyt perheelle läheinen henkilö ei luonnollisella tavalla. Tapahtuman jälkeen kantelija vietiin poliisin pyynnöstä X:n sairaalaan tutkimuksiin. Kantelija arvioi, että poliisipartio oli ilmoittanut sairaalan henkilökunnalle hänen olevan henkirikoksesta¹ epäilty henkilö, koska hän koki, että paikalla olleen sairaanhoitajan asenne häntä kohtaan oli hyvin varautunut. Kantelijan näkemyksen mukaan lääkäri pysyi asiallisena, mutta hänellä oli vaikeuksia keskittyä ja hän toi ehkä tarpeettomastikin esille kokemattomuutensa tämän tyyppisten asioiden osalta.

Kantelija kertoo joutuneensa riisuutumaan alusvaatteisilleen poliisipartion, hoitajan ja lääkärin läsnä ollessa. Kantelijan mukaan pahinta oli kuitenkin se, että hänen intimitteettisuojaansa loukattiin alistamalla hänet virtsakokeeseen suorassa katsekontaktissa sairaanhoitajaan oven ollessa auki. Kantelija koki, että hoitaja oli tönkeä, vaikka tilanne aiheutti hänelle suurta ahdistusta. Kantelijan käsityksen mukaan HUS:n sairaanhoitopiiriltä puuttuvat ohjeistukset huumetestien

---

suorittamiseen ja ohjeistusten kuuluisi olla linjassa THL:n ohjeistusten kanssa. Kantelijan mielestä hänen oikeusturvansa vaarantui, koska huumeetestauksen menettelyä oiottiin muun muassa siten, ettei wc-pöntön vettä värjätty, eikä hän saanut valita näytepurkkia.

3.2 Sairaalan selvitys ja muistutukseen annettu vastaus

Muistutukseen annettu vastaus perustuu hoitajan antamaan kirjalliseen lausuntoon tapahtuneesta. Vastauksessa tapahtumia on kuvattu muun muassa seuraavasti.

Kantelija on ollut hoidettavana X:n sairaalan päivystyspoliklinikalla 17.-18.11.2018 välisenä yönä. Kantelija on ollut tutkittavana henkirikoksesta epäiltynä henkilönä. Henkirikosepäilyt eivät kuulu ohjeistuksen mukaisesti X:n päivystykseen vaan rikosepäilyt tutkitaan oikeuslääketieteen laitoksella. Poliisit oli ohjattu tuomaan potilas X:n päivystykseen ohjeistuksen vastaisesti tuntemattomasta syystä. X:llä ei ohjeistusta ko. tilanteiden varalta ole. Ohjeiden saaminen oikeuslääketieteen laitokselta oli myös viivästynyt. Hoitaja kertoo kysyneensä myös poliiseilta näytteenotto -ohjeista sekä mm. virtsanäytteen ottamisen tarpeesta saamatta kuitenkaan selkeää ohjeistusta. Koska varmuutta asian hoitamisesta ei ollut, oli hoitaja ottanut näytteen varmuuden vuoksi, ettei mitään oleellista jää ottamatta.

Huumeinäytteiden ottaminen on päivystyksessä tavanomainen toimenpide ja hoitaja kertoo ohjeistaneensa kantelijalle näytteenoton eri vaihtoehdot. Näyte otetaan joko niin, että hoitaja on mukana WC:ssä tai ovi raollaan hoitajan odottaessa ulkopuolella ja varmistaessa näytteenoton oikeellisuuden. Kantelijan toiveesta hoitaja oli mennyt sisälle vessaan eli näytettä ei oltu otettu julkisesti. Tässä kohdin hoitajan ja potilaan kertomukset tapahtuneesta ovat ristiriidassa. Kantelijaa hoitanut hoitaja pahoittelee omaa käytöstään, mikäli hänen käyttöksensä on vaikuttanut halveksuvalta. Hoitaja kertoo kuitenkin keskittyneensä yllättävän, tuntemattoman tilanteen hoitamiseen eikä tunnista olleensa työkeä. Kyseisten tilanteiden hoitamiseen ei X:llä ole olemassa ohjeistusta, joten tilanne on varmasti vaikuttanut kovin sekavalta.

Lausunnossaan hoitaja kuvaa näytteenottoa seuraavasti:

”Tilanne oli kuten, asiakas kuvaa sekä poliisille, että hoitohenkilökunnalle täysin vieras. Poliisi soitti oikeuslääketieteelliseen, josta ei saatu kiinni henkilöä, joka osaisi kertoa mitä näytteitä otetaan. Virvepuhelimien välityksellä tieto tuli paljon myöhemmin. Tutkittavaksi tuotu kertoi, että hänellä on WC:n tarve, allekirjoittanut kysyi virkavallalta, tarvitseeko ottaa virtsanäyte, tähän ei tullut vastausta koska hekään eivät tienneet, jolloin päädyimme siihen, että otetaan se varuiksi nyt, jos tarvitsee, jotta asiakas pääsee vessaan.”

Muistutuksen ja siihen annetun vastauksen mukaan kantelijalta otettiin käynnin yhteydessä myös verikoe. Muistutukseen annetun vastauksen liitteenä on poliisin päihdetutkimuspakkauksen käyttöohje verinäytteen ottamista varten sekä poliisin tutkimus- ja lausuntopyyntölomake (päihdetutkimuslomake A), jota ei ole täytetty. Liitteenä on myös ohjeistusta liittyen muun muassa seri-potilaisiin sekä lapsen pahoinpitelyn selvittämiseen.

X:n sairaalan tulosyksikön johtajan, ylilääkäri Juha Vallin kanteluun antaman selvityksen mukaan HUSLABin toimipisteissä valvottu näytteenotto on mahdollista vain tietyissä näytteenotto-paikoissa. Päivystyspoliklinikalla ei ole mahdollista valmistella näytteenottotilaa siten että näytteenotto voisi tapahtua ilman valvojaa. Selvityksen liitteenä ovat (HUSLABin) ohjeet huumeinäytteenotosta. Ohjeen mukaan toimintaohjetta sovelletaan HUSLABin laboratorioissa, joissa otetaan valvotusti virtsanäytteitä lääketieteelliseen käyttöön tarkoitettua huumeetestausta varten (al-

leviiväus ohjeistuksessa). Ohjeen liiteosassa on kuvattu menettelyt otettaessa työterveyshuollon pyynnöstä työelämän huumeaselontanäytteitä. Selvityksen liitteenä on lisäksi valtioneuvoston asetus huumausainetestien tekemisestä, jota sovelletaan työterveyshuoltolain mukaisesti huumausainetestiin, joka tehdään sen selvittämiseksi, onko työnhakija tai työntekijä käyttänyt huumausainetta muihin kuin lääkinnällisiin tarkoituksiin.

Toimintaohjeen mukaan niissä toimipisteissä, joissa näytteenottaja on asiakkaan kanssa yhdessä WC:ssä ja valvoo tilanteen alusta loppuun, ei vesihanoja tarvitse teipata, WC-altaan vettä värjätä, eikä saippuatelinettä huputtaa.

3.3 Lainsäädäntö

Perustuslain 7 §:ssä on turvattu jokaisen oikeus elämään sekä henkilökohtaiseen vapauteen ja koskemattomuuteen. Ketään ei saa kiduttaa eikä muutoinkaan kohdella ihmisarvoa loukkaavasti. Henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ei saa puuttua eikä vapautta riistää mielivaltaisesti eikä ilman laissa säädettyä perustetta.

Rikoksesta epäillyn tutkimisesta säädetään pakkokeinolaissa. Rikoksesta epäiltyä koskevat tutkimukset poliisi voi pyytää ja hyödyntää esitutkinnassa suostumuksesta huolimatta suoraan pakkokeinolain nojalla. Pakkokeinolain 8 luvun 30 §:ssä säädetään henkilönkatsastuksesta, joka käsittää katsastettavan henkilön kehon tarkastamisen, verinäytteen tai muun näytteen ottamisen taikka muun kehoon kohdistuvan tutkimuksen.

Terveystenhuollon ammattihenkilöistä annetun lain 15 §:n mukaan terveydenhuollon ammattihenkilön on ammattitoiminnassaan sovellettava yleisesti hyväksytyjä ja kokemusperäisiä perusteltuja menettelytapoja. Terveystenhuollon ammattihenkilöllä on velvollisuus ottaa huomioon, mitä potilaan oikeuksista säädetään.

Potilaan asemasta ja oikeuksista annetun lain 3 §:n 2 momentin mukaan potilaalla on oikeus laadultaan hyvään terveyden- ja sairaanhoitoon. Hänen hoitonsa on järjestettävä ja häntä on kohdeltava siten, ettei hänen ihmisarvoaan loukata sekä että hänen vakaumustaan ja hänen yksityisyyttään kunnioitetaan.

3.4 Selvitys THL:n ohjeistuksesta

Terveysten ja hyvinvoinnin laitos antoi selvityksen kanteluasiaan liittyvästä ohjeistuksesta. Näytteenotto rikoksesta epäillyistä henkilöstä on kuvattu THL:n raportissa Oikeuslääketieteellinen näytteenotto Suomessa (raportti 32/2014). Raportti sisältää myös ehdotukset yhtenäisiksi toimenpiteiksi. Raportissa todetaan seuraavasti: ”Rikoksesta epäillyn osalta oikeuslääketieteelliset näytteet otetaan poliisin virka-apupyynnöstä. Poliisin pyyntö perustuu pakkokeinolakiin eikä rikoksesta epäillyn suostumusta näytteenottoon tarvita. Tällöin näytteidenotto-oikeus on ainoastaan valtion tai kunnan virkasuhteisella lääkäriä. Tämä perustuu siihen, että terveydenhuoltolain 31 §:ssä tarkoitettu virka-avun antaminen on julkisen vallan käyttöä. Toisaalta virkasuhteisella lääkäriä on myös velvollisuus tehdä poliisin pyytämät tutkimukset ja ottaa siinä yhteydessä poliisin pyytämät oikeuslääketieteelliset näytteet. Kuten edelläkin näytteenoton teknisen toteutuksen voi hoitaa asiaan perehdytetty terveydenhuollon ammattihenkilö virkasuhteisen lääkärin valvonnassa. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että virkasuhteinen lääkäri on paikalla, kun tutkittava todistaa henkilöllisyytensä, näyte otetaan ja merkitään.

Näytteenotto ja näytteiden käsittely suoritetaan teknisesti luotettavalla tavalla siten, että eri näytteet eivät voi sekoittua, näytteeseen ei voi joutua epäpuhtauksia ja niin, ettei näytettä voi väärentää. Näytteet merkitään tutkittavan tunnistetiedoin. Lisäksi näytteeseen merkitään näytteenottajan tiedot, näytteenotto ajankohta ja mitä on otettu näytteeksi, paikka, päivämäärä ja kellon-aika.”

Taudinmäärityksen tai hoidon seurannan yhteydessä tehtävän huumetestauksen käytäntöjä ohjeistavassa Suosituksessa terveydenhoidollisesta huumetestauksesta (THL ohjaus 5/2015) on korostettu, että näytteenoton kaikkiin vaiheisiin tulee olla (terveydenhuollon yksikössä) ohjeistus. Näytteenottajalla tulee olla dokumentoitu perehdytys nimenomaan huumetestaukseen liittyvään näytteenottoon. Virtsanäytteenotto voidaan tehdä joko valvotusti tai tavanomaisena näytteenottona. Tarve valvottuun näytteenottoon on harkittava kussakin toimintaympäristössä erikseen. Ohjeessa ei ole kuitenkaan kuvattu kaikkia kantelijan esille tuomia yksityiskohtia.

Kantelijan kuvaama menettely on ohjeistettu työelämän huumetestauksen toimintatapaan, joka on kuvattu työpaikkatestauslainsäädäntöön perustuvan STM:n julkaisun Huumausainetestaus työelämässä 2006:2 liitteessä. Tähän perustuu THL:n internet-sivuilla oleva työelämän huumetestauksen käytännön ohjeistus. Tämä ohjeistus ei kuitenkaan koske pakkokeinolakiin perustuva näytteenottoa.

3.5 Kannanotto

Katson, että X:n sairaalassa on menetelty lainvastaisesti ottamalla rikoksesta epäillyltä henkilöltä virtsanäyte huumetestia varten ilman toimenpidettä edeltänyttä tutkimuspyyntöä poliisilta.

Virtsanäytteen vaatimisessa on kyse henkilökohtaiseen koskemattomuuteen puuttumisesta. Perustuslain mukaan kenenkään henkilökohtaiseen koskemattomuuteen ei saa puuttua ilman laissa säädettyä perustetta. Rikoksesta epäillyn henkilönkatsastuksesta on säädetty pakkokeinolaisissa. Laissa ei säädetä mahdollisuudesta tehdä henkilönkatsastusta ennen kuin tutkimuspyyntö on tehty.

Tämän vuoksi asiassa ei ole tarpeen enemmälti arvioida virheen tekemiseen johtaneita syitä kuten tutkimuspyynnön viivästymiseen liittyneitä syitä tai sitä, että kantelija olisi viety ohjeiden vastaisesti väärään toimipisteeseen.

Voin yhtyä THL:n näkemykseen siitä, että näytteenotossa noudatettava menettely perustuu eri tilanteissa eri ohjeistuksiin, eikä kaikkien ohjeiden noudattamista voi edellyttää eri sääntelyyn perustuvissa tilanteissa.

Totean kuitenkin, että saadun selvityksen perusteella sairaalan henkilökunnalla ei ollut käytettävissään riittävää rikoksesta epäiltyjä henkilöitä koskevaa ohjeistusta. Kiinnitän huomiota siihen, että myöskään sairaalan johto ei antamissaan vastauksissa selkeästi erottanut hoidollisin perustein tehtyä näytteenottoa poliisin pyyntöön perustuvasta tutkimuksesta.

Pidän myönteisenä sitä, että X:n sairaalan henkilökunta yritti tilanteessa aktiivisesti saada lisätietoja ja pyysi poliisiviranomaisilta selkeää toimintaohjetta. Tässä tapauksessa on kuitenkin käytetty laissa säädettyä pakkokeinoa noudattamatta laissa säädettyä menettelyä, jonka vuoksi en voi jättää asiaa vaille toimenpiteitä.

Kantelijan ja hoitohenkilökunnan näkemykset siitä oliko wc:n ovi auki vai kiinni näytettä otettaessa eroavat toisistaan, eikä minulla ole tässä kantelumenettelyssä saatavissa sellaista selvitystä, jonka perusteella voisin arvioida asiaa. Kantelun mukaan kantelija kokee saaneensa työkeää kohtelua, eikä hoitohenkilökunta puolestaan tunnista kohtelua työkeäksi. Yleisellä tasolla totean, että viranomaisen tai julkista tehtävää hoitavan on käyttäydyttävä asiallisesti ja käytettävä asiallista kieltä. Potilasta on kohdeltava siten, ettei hänen ihmisarvoaan loukata. Hyvän kohtelun merkitys korostuu tilanteissa, joita on edeltänyt potilaalle raskas kokemus.

4 TOIMENPITEET

Eduskunnan oikeusasiamiehestä annetun lain 10 §:n 1 momentin nojalla annan X:n sairaalalle huomautuksen vastaisen varalle edellä kohdassa 3.5 selostetusta lainvastaisesta menettelystä. Tässä tarkoituksessa lähetän jäljennöksen tästä päätöksestäni sille ja HUS:lle.

Pyydän sairaalaa ja sairaanhoitopiiriä ilmoittamaan minulle 30.4.2020 mennessä, mihin toimenpiteisiin huomautukseni on johtanut.

Lähetän jäljennöksen tästä päätöksestä myös Itä-Uudenmaan poliisilaitokselle.